

Foredrag i Oslo Militære Samfund

mandag 12. januar 2004 kl 19.00

” Rustningskontroll - status og fremtid”

ved
Oberstløytnant Einar Johnsen
Rustningskontrollgruppen

Mine damer og herrer.

Bakgrunn

Før jeg starter selve foredraget vil jeg gi forsamlingen en kort informasjon om den norske rustningskontrollorganisasjonen.

Det ble i 1991 opprettet et eget rustningskontrollkontor i Forsvarets Overkommando/Operasjonsstaben. Kontoret besto av 8 offiserer under ledelse av en oberstløytnant. (Vis plansje).

Etter omorganiseringen av Forsvarets overkommando høsten 2000 gikk rustningskontrollkontoret, som nå ble til rustningskontrollgruppe, inn i internasjonal militærpolitisk avdeling i den nye Fellesstaben i Forsvarets Overkommando. (Vis plansje)

Som forsamlingen er klar over ble Forsvarets Overkommando nedlagt 1 august 2003. Det var innlysende for alle at den aktiviteten, eller oppdragsporteføljen, som ble ivaretatt av rustningskontrollgruppen måtte videreføres. Det har gjennom de siste organisasjonsendringene vært vurdert å dele kontoret/gruppen da forhandlinger/policy porteføljen er på det strategiske nivå, men ikke gjennomføringsdelen. Utfordringen i 2003 var å finne den organisasjonsmessig riktige plasseringen. Det lille fagmiljøet måtte holdes samlet for å unngå kompetanseforvitring, dette har vi så langt lykkes med og viktigheten av å beholde spisskompetanse kan ikke understrekes godt nok. Det har vist seg i flere sammenhenger internt i NATO-alliansen, men også i diskusjonsfora med russere og andre land utenfor alliansen, at norske synspunkt og løsningsforslag innen de forskjellige rustningskontrollavtalene har fått gjennomslag.

Etter lange drøftinger og avveininger ble det klart at rustningskontrollgruppen ikke fikk organisasjonsmessig tilhørighet der hvor oppdragsporteføljen tilsa man skulle være, grunnet begrensninger i antallet hoder i den nye Integrerte Strategiske Ledelse. Imidlertid kom Forsvarets Skolesenter opp som en kompromissløsning. Her inngår rustningskontrollgruppen pr i dag som en av Skolesenterets 11 underavdelinger. (Vis plansje)

Imidlertid var det beskrevet i omorganiseringsbrevet fra Forsvarets Overkommando at de faglige linjene fra Rustningskontrollgruppen til Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet skulle bestå som tidligere.

Det viktigste i mine øyne er at de forpliktelsene Norge har påtatt seg innenfor de forskjellige rustningskontrollavtalene blir ivaretatt, noe de gjør med dagens portefølje, selv om den organisasjonsmessige tilhørighet ikke er optimal. Videre er det nylig reviderte Forsvarssjefens direktiv for rustningskontroll et viktig styringsdokument i det daglige arbeid.

Innledning

Rustningskontroll er ikke noe nymotens påfunn. Allerede i 1868 ble den første avtalen signert i St. Petersburg om det vi i dag kan kategorisere som rustningskontrollrelatert aktivitet ved at man

forbød bruk av spesielle våpentyper i krig. Det var spesielt ammunisjon som eksploderte ved anslag man ønsket å forby, det vi i dag kaller "dum-dum" ammunisjon, brukt mot mennesker. Neste begivenhet var da 26 nasjoner møttes i Haag, i 1899 for å diskutere våpenbegrensninger, krigens lover og konfliktløsninger. Blå foreslo Tsar-Russland den gang et fem års moratorium på våpenproduksjon, begrunnet i nasjonale økonomiske problemer. Haag-konferansen foreslo videre å forby bruken av luftballonger som plattform for å droppe bomber samt å forby fremstilling av kjemiske våpen. Det ble oppnådd enighet om relativt lite under denne første Haag konferansen. Imidlertid ble forhandlingene i Haag videreført i 1907 med enda større omfang hvor 44 nasjoner deltok. Konferansen munnet ut i 9 grunnleggende artikler med vedlegg om krigens lover, som for manges vedkommende fortsatt er gjeldende. Blant artiklene kan nevnes human behandling av krigsfanger, behandling av syke og sårede, forhold som regulerer våpenstillstand, militær jurisdiksjon over okkupert territorium, for å nevne noen av de mest kjente (Vis "historiske" bilder)

Etter 1 verdenskrig ble seiersmaktene enige om begrensninger i Tysklands muligheter for gjenopprustning ved blå å forby opprettelse av eget flyvåpen, begrensninger på flåtestyrken og ikke minst personellstyrken i daværende Reichswehr til 100.000 mann. Det ble ikke opprettet noe verifikasjonsregime som kunne følge opp at avtalene ble overholdt. Tyskland rustet i 30-årene opp langt utover sine pålagte begrensninger uten nevneverdige protester.

I ettertid viste det seg at verdenssamfunnet, den gang i hovedsak representert ved Folkeforbundet, ikke klarte å forhindre opptakten til, og utbruddet av, 2 verdenskrig. Man kan kort oppsummere tiltakene som velmente idealistiske teorier som kun fokuserte på begrensninger av antall våpen. Perioden mellom disse to største krigene i forrige århundre var i realiteten en 20 års våpenhvile. De begrensningene som ble lagt på den tapende part ble ikke fulgt opp med verifikasjonsregimer som kunne kontrollert etterlevelsen av de inngåtte avtalene.

Etter 2 verdenskrig fikk vi den kalde krigen. Atomvåpnene kunne ikke avoppsfinnes, slik at man etterhvert ble enige om "kjøreregler" i form av begrensninger på disse våpnenes antall og utbredelse, så vel som begrensninger i hvor og hvordan disse våpnene kunne testes. Jeg skal imidlertid i dette foredraget konsentrere meg om de konvensjonelle våpen og det kappløpet som også i høy grad var en del av den perioden vi nå kaller "den kalde krigs epoke".

Jeg vil i det etterfølgende i hovedsak konsentrere meg om de avtaler som ble inngått mot slutten av denne epoken. (Vis plansje)

De viktigste avtalene som ble inngått var:

Wien-dokumentet

CFE-avtalen (Conventional Forces Europe)

Open Skies avtalen

Videre er det i de seneste år kommet til flere avtaler som setter forbud og begrensninger i bruken av miner. Jeg vil avslutningsvis i foredraget komme tilbake til disse dagsaktuelle forhandlingene.

Jeg vil fortsette foredraget med det vi i dag kaller Wien dokumentet. Forløperen til dette dokumentet ble utarbeidet allerede i 1975 og er i dag kjent som Helsinki dokumentet.

I denne avtalen ble det fra rustningskontrollsynspunkt startet en viktig prosess i og med at avtalepartene; samtlige europeiske land, unntatt Albania, men inkludert USA og Canada, totalt 35 land, var enige om å varsle hverandre om militære øvelser som omfattet mer enn 25.000 mann. Videre oppmuntret avtalen til på frivillig basis å varsle om øvelser med deltagelse under taket på 25.000 mann, melde fra om større troppeforflytninger samt å invitere hverandre til å observere større militære øvelser.

Neste steg var Konferansen for Nedrustning i Europa (KNE) som munnet ut i Stockholmsdokumentet av 1986 som åpnet opp for en senkning av taket for observasjon av øvelser ned til 13.000 mann, kjent som KNE-inspeksjoner også ved øvelser i Norge. Den første øvelsen hvor det blå deltok observatører fra Warszawa-pakten var øvelse Blue Fox i Vestfold høsten 1986.

Videre ble det etablert et regime for pliktig varsling av disse øvelsene ifm årlige notifiseringer.

Disse tiltakene ble kjent som Confidence and Security Building Measures (CSBMs) eller tillit- og sikkerhetsskapende tiltak som vi sier i nasjonal terminologi.

Medlemslandene i NATO hadde registrert at den nye sovjetiske lederen Mikael Gorbatsjov var av en annen støpning enn sine "betongkommunistiske" forgjengere. Det ble også mer og mer tydelig at Sovjetunionen hadde et enormt militærindustrielt kompleks som kostet astronomiske summer og la en enorm byrde på den sovjetiske økonomi. Gorbatsjov innså dette og startet sin reformpolitikk med "perestrojka" og "glasnost".

Innledningsvis var man i de vest-europeiske landene tvilende til ektheten i de reformene som ble igangsatt i Sovjetunionen. Imidlertid vakte det berettiget oppsikt da den russiske generalstabssjefen marskalk Akhromejev møtte opp på Stockholmskonferansen i 1986 og talte varmt for åpenhet og ikke minst aksepterte observatører fra de vest-europeiske landene på øvelser i Warszawa-paktens regi. Disse CSBMs ble ytterligere "raffinert" i Wien dokumentet av hhv 1990, 1992, 1994 og nå sist under OSSE toppmøtet Istanbul i 1999. (Vis plansje) Norge har vært en stor aktør innen militær øvelsesvirksomhet i Wien dokumentet siden nevnte øvelse Blue Fox i 1986 hvor observatører fra OSSEs øvrige medlemsland var invitert. Disse observasjonene fortsetter i dag.

WD-99 har gyldighet i alle OSSEs 55 medlemsland. Alle medlemslandene leverer årlig inn oversikter over sine militære styrker, sitt forsvarsbudsjett, sine langtidsplaner for Forsvaret, sine planlagte militærøvelser over et visst volum, osv (vis plansje).

Alle medlemslandene er forpliktet til i løpet av en 5-års periode å invitere samtlige av de øvrige OSSE-medlemsland til et militært besøk på sitt territorium som innbefatter besøk ved en flystasjon og en militær garnison.

Det er for hvert enkelt land fastsatt kvoter for hvor mange inspeksjoner og evalueringer som kan foretas ila et kalenderår. Her er antallet kvoter bestemt av antall militære avdelinger i det enkelte medlemsland.

Norge foretar hvert år evalueringer av ett eller flere av OSSEs medlemsland. I fjor var Norge på Wien-dokument evaluering i Moldova og i Kirgisistan hvor en brigade i hvert av landene ble evaluert.

(vis 2 bilder fra hver av disse to evalueringene, samt kartutsnitt)

Norge mottok i fjor en ukrainsk Wien-dokument inspeksjon i Sør-Norge (vis kartutsnitt). En slik inspeksjon varer i inntil 48 timer. Ukrainerne inspiserte et område som inkluderte Rena, Jørstadmoen, Sessvollmoen, Hvalsmoen og et mobiliseringsdepot på Mo i Gran hvor det er lagret en artilleribataljon (vis bilder).

Den betydning Wien-dokumentet har hatt i de siste 20 årene kan knapt overdrives. Det at offiserer møtes er et meget viktig redskap i byggingen av tillit og sikkerhetsskapende arbeid mellom nasjonene. Vi har her hjemme i Norge registrert dette med åpenhet og tillit hos de offiserene som møter opp på de inntil nylig årvisse storøvelsene normalt i Troms eller i Trøndelag. Den åpenhet og prioritet Norge har gitt observatørene har stått som et eksempel til etterfølgelse for mange andre nasjoner. I våre dager er det en utstrakt aktivitet innenfor Wien-dokumentet som spenner over et meget bredt spekter fra besøk ved de respektive lands militære skoler til utveksling av offiserer ved staber og avdelinger.

Kort fortalt kan man si at all besøksvirksomhet av militære enkeltpersoner og delegasjoner hos hverandre har "en hjemmel" i Wien-dokumentet. Dersom noen fortsatt har behov for en slik hjemmel, da?

Wien dokumentet med sin vekt på ekspansjon av så vel bilateralt som multilateralt samarbeid, har utvilsomt gode "vekstforhold". Det er et vell av samarbeid og sikkerhetsskapende tiltak som utføres på bilateral basis blant OSSE sine medlemsland. Norge har i så måte støttet de Baltiske land, Bosnia-Hercegovina, Serbia&Montenegro, Kirgisistan mfl med instruktørstøtte, materiell eller kursvirksomhet for å nevne noen av de prosjektene Norge har vært involvert i.

Innen OSSE satser man nå mye på å få landene i Kaukasus og Sentral-Asia opp på et nivå hvor samarbeid og sikkerhet ikke bare er ord i festtaler.

Dette kommer til uttrykk i konkrete realistiske prosjekter, hvor militære kontakter spiller en viktig rolle, ikke minst for å uttrykke evne og vilje til å hjelpe til med konkrete reformprosjekter som spenner fra opplæring/etterutdanning av offiserer til utdeling av militær vinterutrustning.

Jeg vil nå bevege meg over til en annen av de store rustningskontrollavtalene nemlig Conventional Armed Forces Europe (CFE)-avtalen

Denne avtalen ble formelt undertegnet i november 1990 etter å ha vært gjenstand for lange og harde forhandlinger over en periode på 20 måneder i Wien. CFE avtalen omfatter de landene som var med i Warszawa-pakten og NATO. Avtalens virkeområde er Europa fra Atlanterhavet til Ural (Atlantic to the Urals, ATTU). (Vis kartutsnitt)

Hovedhensikten med avtalen var å fjerne den trusselen for storkrig man sto overfor i Europa gjennom mer enn 40 år hvor Warszawa-paktens og NATO sine styrker sto opp mot hverandre. Begge parter innså at det konvensjonelle våpenkappløpet beslagla enorme summer hvert år over landenes forsvarsbudsjett. Det viktigste var å få fjernet muligheten til å iverksette et overraskende angrep på motparten. CFE avtalen tok derfor for seg de "offensive våpen" og delte disse inn i 5 kategorier (plansje) benevnt Treaty Limited Equipment (TLE) eller avtalebegrenset materiell. Dette materiellet var stridsvogner, artilleriskyts, stormpanservogner, kampfly og kamphelikoptere. Avtalen satte et "tak" eller maksimumsbeholdning for hver enkelt kategori (plansje) 20.000 stridsvogner, 30.000 stormpanservogner, 20.000 artilleriskyts, 6.800 kampfly og 2.000 kamphelikoptere.

Dette taket var likt for hhv WP og NATO innen hver kategori.

Etter undertegningen av avtalen i november 1990 var oppløsningen av Sovjetunionens vasallstater i Øst-Europa startet. Dette medførte en turbulent periode for avtalen som måtte ratifiseres av hvert lands nasjonalforsamling før den formelt trådte i kraft. Pessimistene mente at nå gikk hele avtalen i vasken. I "London Times" sto bla følgende på trykk "Europe's most ambitious arms control treaty risks becoming unworkable because of the Soviet-Union's disintegration". Heldigvis overlevde avtalen ryktet om sin altfor tidlige død.

Selve avtalen omfatter mer enn 100 sider inkludert 23 artikler, flere protokoller samt to vedlegg med en masse tilliggende erklæringer og politiske dokumenter.

Imidlertid er det to forhold som oppstod i tiden mellom undertegning og ikrafttreden som fortjener oppmerksomhet. Det ene var at Sovjetunionen i juni 1991 ble enig med NATO landene om at militære enheter som var overført til marinen og omdøpt til "kystforsvarsdivisjoner" ikke skulle unntas fra avtalen. Denne saken skapte mens den sto på stor uro her i Norge da en av disse omdøpte "kystforsvarsdivisjonene" var lokalisert i vårt nærområde i Leningrad militærdistrikt. Russland gikk til slutt med på at disse avdelingene var omfattet av avtalen.

Det andre forholdet var at Sovjetunionen forpliktet seg til å destruere 14,500 TLE som var fraktet på jernbane øst av Ural i et forsøk på å unngå avtalebegrensningene.

Russerne godtok at dette materiellet skulle bli redusert. Riktignok ikke på tilsvarende måte som reduksjonsprotokollen innen ATTU foreskrev, men allikevel underlagt inspeksjon av NATO. Det viste seg under inspeksjonene på slutten av 90-tallet at dette materiellet etter å ha stått i årevis eksponert for naturkreftene (vis bilder) i form av vær og vind på den sibirske taiga ikke var funksjonsdyktig uten omfattende opppreparering og vedlikehold. En slik opppreparering ville være et økonomisk helt uoverkommelig foretagende.

Umiddelbart etter at avtalen var underskrevet i november 1990 startet man forhandlinger om mannskapsreduksjoner, den såkalte CFE-1A. Her var det også innledningsvis mye tautrekking, som primært hadde sin årsak i oppløsningen av Sovjetimperiet, imidlertid klarte man også å løse disse problemene.

Etableringen av et forum for overoppsyn med CFE-avtalen, den såkalte Joint Consultative Group (JCG) er regulert i avtaleteksten hvor samtlige medlemsland er representert. JCG har sete i Wien. Etterfølgerstatene til Sovjetunionen innen ATTU fordelte under et møte i Tasjkent i mai 1992 det avtalebegrensede materiellet med kvoter seg imellom, og avtalen trådte midlertidig i kraft den 17 juli 1992 etter at nær samtlige medlemsland hadde ratifisert.

Inspeksjonsregimet startet umiddelbart. Den første inspeksjon i Norge ble gjennomført i månedsskiftet juli/august av et russisk team, og Norge fulgte opp med en inspeksjon i Russland et par uker etter. Inspeksjonenes hensikt var å verifisere at reduksjonene ned til tak eller maksimumsbeholdning ble gjennomført. Disse første 36 månedene, den såkalte reduksjonsperioden, gikk med til dette. Inspeksjonskvotene var innledningsvis "romslige" regnet ut i et forholdstall til antall steder hvor man hadde lagret avtaleregulert materiell, såkalte Objects of Verification (OOV). Etter at landene hadde kommet ned til sine tak, innen tidsfristen på 36 måneder var det en intensiv inspeksjonsperiode på 4 måneder for å kontrollere at landene virkelig hadde foretatt reduksjonene ned til avtalt nivå. Riktignok anmodet Hvite-Russland om en utsettelse på 6 måneder, noe de ble innvilget. Årsaken til forsinkelsen var kostnadene ved destruksjon som oversteg det hviterusserne hadde økonomi til å klare. USA og Tyskland gikk da inn med hjelp i form av ekspertise, utstyr og økonomi slik at hviterusserne kom under tak ila disse 6 måneder.

I mai 1996 kom partene sammen til den første tilsynskonferansen i Wien. Det viste seg at medlemslandene lojalt hadde fulgt opp sine reduksjonsforpliktelser. Mange land hadde sågar redusert til langt under sitt "tak" (reduksjonsinspeksjon med "masser" av kuttet TLE)

For Norges vedkommende har vi redusert antall avdelinger som har TLE (OOV) fra nær 50 i 1992 til dagens 22. Det samme er tilfelle for de øvrige land. Norge plikter i dag å motta 4 inspeksjoner under CFE, men har de siste årene normalt mottatt 2 inspeksjoner, inspiserende stat har vært Russland. Dette benevnes som Norges "passive" kvoter. Antall aktive kvoter, altså utgående inspeksjoner har naturlig nok blitt kraftig redusert etter hvert som særlig Russland har stadig færre OOV, men også som en følge av at stadig flere tidligere WP-land har blitt NATO-medlemmer. Siden NATO landene ikke inspiserer hverandre, blir antallet inspiserbare land så vel som kvoter dermed redusert.

Russland har akseptert et antall "tilleggsinspeksjoner" på 10 stk hvert år. Imidlertid må den inspiserende stat bære alle utgifter inkludert reise og oppholdsutgifter når de er på russisk territorium for disse tilleggsinspeksjonene. NATO-landene kommer til å fortsette med disse tilleggsinspeksjonene hvor Norge normalt har tatt én hvert år i tillegg til sin tildelte kvote gjennom NATO som for inneværende år vil være 2 (mot tidligere både 3 og 4).

Alle kvoter til ikke NATO-land blir koordinert i NATO HQ. NATO landene blir enige seg i mellom om antall kvoter for hvert enkelt land samt når inspeksjonene skal foregå, deretter blir man enige om gjesteinspektører fra de forskjellige landene. Dette innebærer at samtlige NATO-lands inspeksjonsteam er multinasjonale. Et inspeksjonsteam består av inntil 9 personer hvorav 3-4 er gjesteinspektører fra øvrige land enn "lead nation". Det innebærer at på et norsk CFE-team er det 5-6 nordmenn hvorav 1-2 er tolker. (Vis plansjer over teamsammensetning)

En inspeksjon starter ved at Norge sender inspeksjonsanmodning til det land vi ønsker å inspiserere. Denne går fra Rustningskontrollgruppen, via Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet for godkjenning, til det land man ønsker å inspiserere. For en CFE-inspeksjon skal notifikasjonen sendes ut minst 36 timer før inspeksjonsteamet står "på døra" eller er ved Point of Entry (POE) til det inspisererte land. Svarnote skal mottas innen 3 timer etter at inspeksjonsanmodning er sendt ut fra Utenriksdepartementet. I denne noten bekrefter den inspisererte stat mottak av inspeksjonsanmodning og at teamet er velkomment til POE på det angitte tidspunkt (plansje med inspeksjonsanmodning, husk stor fet skrift, lesbar).

Ved ankomst til det inspisererte land, la oss bruke Russland som et eksempel, står det et eskorteteam klar på Sheremetovo flyplassen i Moskva, som er Russlands eneste POE, for å følge oss under hele oppholdet. Etter de innledende prosedyrene på flyplassen blir teamet tatt til en VIP del av flyplassen (Vis bilder fra VIP rommet på Sheremetovo).

Først her avslører teamsjefen for russerne hvor inspeksjonen skal finne sted. Russerne har da inntil 9 timer på seg for å frakte inspeksjonsteamet til målet. Normalt går transporten med et russisk militærfly til nærmeste militære flyplass. Inspeksjonen starter alltid med en sitebrief av sitecommander, deretter spørsmålsrunde før selve inspeksjonen finner sted. Normalt foregår den i dagslys og varer i en dag. Alle bygninger med dører over 2 meter inspiseres, kaserner besiktiges for å anslå kapasitet og personellstyrke iht CFE-1A.

Skyte-og øvingsfelt som tilhører den inspiserte avdeling besiktiges, og ikke minst kontrolleres det at antall avtalebegrenset materiell (TLE) er tilstede iht informasjonsutveksling og brief forut for inspeksjonen. (Vis 5 bilder fra en inspeksjon, bilde fra artskyts, fra kommandør Vestlie på Krim, fra oberst Ljøkjell i Pechenga, fra åpning av dør over 2 meter, fra oblt Veel i Volgograd)
 Rapport underskrives etter inspeksjonen av begge teamsjefer før man forlater inspeksjonsobjektet. Turen går da normalt tilbake til Moskva for en kulturell dag før avreise. (vis et par bilder fra Røde Plass inkl Kremlvakten ved den evige ild). Hjemme venter debriefing og rapportskrivning før teamet dimmiteres. Et oppdrag fra fremmøte til dimisjon varer 6-7 dager.

Etter tilsynskonferansen i 1996 så man på ytterligere reduksjoner og måter å tilpasse avtalen på etter hvert som det ble klart at tøværet mellom øst og vest ikke var noe midlertidig fenomen. Fra norsk side var det hele tiden viktig å unngå at store mengder med TLE som ble trukket ut av Sentral-Europa havnet opp i vår flanke. Således var det allerede fremforhandlet egne regionale tak i avtalen fra 1992. Imidlertid var det viktig for flankelandene Norge og Tyrkia å opprettholde russernes begrensninger på TLE i flankesonen. Dette ble i stor grad oppnådd, selv om NATO-landene delvis kom russerne i møte da man hadde forståelse for deres argumentasjon om mulighet for å forsterke særlig "sørflanken" og demme opp for den uro som bredte seg i deres "myke underliv" som enkelte russere selv kaller dette området.

Den tilpassede CFE-avtalen ble undertegnet av landenes stats-og regjeringsjefer i Istanbul på toppmøtet i OSSE i november 1999.

Imidlertid lå det noen forutsetninger i bunn før avtalen kunne tre i kraft. Russland forpliktet seg på dette toppmøtet bla. til å trekke sine styrker og sitt materiell ut av de tidligere sovjetrepublikkene Moldova og Georgia innen utløpet av 2001 og 2002. NATO er av den oppfatning at disse Istanbul "commitments" ikke er gjennomført. Russerne står fortsatt med styrker i begge disse landene. I begge landene har grupper av etniske russiske minoriteter opprettet utbryterrepublikker som krever selvstendighet.

I Moldova blir utbryterrepublikken Transdnjestria styrt av etniske russere og ukrainere. I Georgia er det samme forholdet gjeldende for Abkhasia samt at russerne sitter på et par baser i tillegg. Forhandlinger har pågått i disse områdene i flere år uten at man så langt har kommet til noen løsning. Imidlertid er ikke disse såkalte utbryterrepublikkene blitt anerkjent av noen land. OSSE arbeider for å finne politiske løsninger.

NATO-landene har ikke vært villige til å starte sine respektive ratifikasjonsprosesser før Russland har oppfylt sine Istanbul "commitments". Således er den tilpassede CFE-avtalen (Adapted CFE-Treaty) fortsatt ikke trådt i kraft. Situasjonen ser i øyeblikket rimelig fastlåst ut, selv om russerne formelt sett har trukket ut sitt TLE fra Transdnjestria, gjenstår det ca 2000 mann hvorav ca 500 er i en såkalt fredsbevarende bataljon som overvåker våpenstillstandslinjen fra 1992.

Det arbeides fra OSSE med å få russerne til å trekke ut sitt enorme lager av ammunisjon og lette våpen fra Transdnjestria. (Vis togbilder) Ved nyttår 2004 har russerne så langt fraktet ut knapt 40% av ammunisjonen som totalt utgjør en mengde på ca 42.000 tonn, eller, for å gi forsamlingen et bilde på mengden, ca 55 toglaster med 20 godsvogner på hvert tog. Flere land, blant dem Norge, har etablert et frivillig fond på 100 millioner US dollar som utbetales til Russland etter hvert som togene ankommer med ammunisjonen til russisk territorium. Toglastene blir kontrollert ved avreise Transdnjestria av offiserer tilknyttet OSSE-misjonen i Moldova, og ved ankomst til Russland av øremerkede NATO-lands team. Imidlertid går hele operasjonen svært sakte med en masse byråkratiske hindringer underveis (vis 3-4 bilder fra togtelling, inkl kart over de stedene norsk ammtelling foregikk i mai '03).

Sett i lys av de problemene CFE-avtalen er oppe i, er det et spørsmål om hvor lenge denne situasjonen kan vedvare. En konsekvens av at Adapted Treaty ikke blir ratifisert, er at den gamle avtalen som fortsetter å løpe, ikke gir adgang for andre land enn de opprinnelige WP og NATO-landene som medlemmer. Det innebærer at det om noen få måneder vil være NATO land som ikke er eller kan bli medlemmer av CFE-avtalen.

Imidlertid må det gjentas at hovedhensikten med CFE-avtalen faktisk er oppnådd. Mer enn 60.000 TLE ødelagt på 12 år overgår hva de største optimistene så for seg. De fleste land ligger langt under de tak man ble enige om. (Vis plansje over takene og faktisk beholdning for noen nøkkelland, eksvis RU, US, GE og NO)

Jeg vil nå gå over til den tredje og siste av de store rustningskontrollavtalene som er **Open Skies avtalen**

Denne avtalen ble opprinnelig fremforhandlet i Wien i perioden fra sommeren 1989 til høsten 1991 med en derpå følgende underskriving i Helsinki i mars 1992. Tanken om en avtale om det åpne luftrom ble først fremført av president Eisenhower i 1955, men ble den gang ikke akseptert av Sovjetunionen først og fremst grunnet inngrodd mistenksomhet til vestens bakenforliggende intensjoner. Etter at avtalen var undertegnet 24 mars 1992 ble det en svært langdryg prosess før den formelt trådte i kraft 1 januar 2002. Ventetiden hadde sin årsak i at Russland og Hvite-Russland som opererer som en "group of State parties" ikke var i stand til å få avtalen ratifisert i sine respektive nasjonalforsamlinger. Krefter i Russland, Hvite-Russland og Ukraina mente åpenbart at avtalen ga for stor frihet til å overfly deres territorium. Imidlertid endret den holdningen seg gradvis. (Vis plansje, kart over virkeområdet)

Pr i dag er 32 av OSSEs 55 medlemsland deltagere i OS. Flere er i ferd med å søke om medlemskap. Avtalen har virkeområde fra Vancouver til Vladivostok. Det innebærer at hele det enorme russiske territorium er med, likeledes hele Nord-Amerika med USA og Canada. Norge inngår i et samarbeid med 10 NATO land om en sensorpakke, eller det såkalte POD-samarbeidet, hvor man har gått til anskaffelse av denne sensorpakken, som består av flere typer kameraer. Denne sensorpakken er utseendemessig lik en utvendig drivstofftank på en C-130 Hercules (vis fotografi av C-130 med POD, samt flaggene til de 10 landene i POD gruppen, se eget OS merke).

Det vurderes å utvide sensorkapasiteten med IR-kamera, noe som avtalen gir mulighet for tidligst tre år etter iverksettelse. Dette vil gi en allværs- og nattpasitet som spesielt vil være viktig for Norges interesser i nordområdene.

Selv om avtalen formelt ikke trådte i kraft før 2002 begynte man med såkalte prøveflyginger allerede på midten av 90-tallet på bilateral basis. Mer enn 300 bilaterale flyginger ble gjennomført i tidsrommet 1995-2001 med basis i Open Skies avtalen

Avtalen tillater en oppløsning av filmen slik at detaljer ned til 30 cm kan være gjenkjennbare, dette er langt bedre enn hva de fleste satellitter, utenom de mest sofistikerte, kan klare.

Norge har hatt et teknisk og operativt samarbeid med Tyskland siden 1997 da tyskerne mistet sitt Open Skies fly, en Tupovlev 154, i en tragisk ulykke.

Norge har etter at avtalen trådte i kraft mottatt og fløyet aktivt 2 inspeksjonsflyvninger i året. Russland og Ukraina er de landene vi har inspisert og de har på tilsvarende måte inspisert oss. Det ligger en begrensning i avtalen slik vi ser det fra norsk side. Det er den såkalte "taxi-option" som innebærer at et inspisert land kan forlange at inspeksjonsteamet benytter det inspiserte lands flymaskin og sensorer. Russerne har flere Antonov-30 (vis bilde) til dette formål. Flyet er godt nok, men er ikke spesielt komfortabelt noe som i betydelig grad går utover arbeidsstasjonene om bord. Antonov-30 mangler for øvrig relevant rekkevidde iht Open Skies avtalen, flytypen har dispensasjon frem til utløpet av 2005. Etter det tidspunkt arbeider russerne med å få en Tupovlev 154 inn som sitt nye operative Open Skies fly.

Imidlertid benytter russerne seg ikke av taxi-option når man flyr øst av Ural, grunnet den tidligere omtalte begrensede aksjonsradiusen til Antonov-30. (Vis kartutsnitt av russiske OS flyplasser) Således gjennomførte Norge i august 2003, i samarbeid med Tyskland, en Open-Skies flyging øst av Ural med en norsk C-130. (vis kartutsnitt og flere bilder). Teamet mellomlandet i Moskva for å plukke med seg det russiske eskorteteamet som fulgte med under hele oppdraget.

Byen Ulan-Ude rett sør for Bajkalsjøen i Sibir var Point of Entry. Etter at de formelle prosedyrer med teknisk kontroll av fly, gjennomgang og godkjenning av "flight plan", en dag til akklimatisering osv tok vi av igjen og satte kursen mot byen Khabarovsk der hvor de to grenselvene mot Kina,

Amur og Ussuri, renner sammen. Derfra bar det videre med kameraene på (vis bilde fra konsollen i lasterommet) helt til Vladivostok og deretter over øya Sakhalin ved Stillehavet. Det ble også fløyet i området nord av Khabarovsk. På returen ble den tyske flygingen gjennomført fra Novosibirsk til Perm og derfra videre til Moskva, hvor oppdraget var fullført og den russiske eskorten forlot oss.

Den norsk-tyske samarbeidsflygingen øst av Ural var først og fremst gjennomført for å utnytte Open Skies avtalens potensiale samt å vise Russland at vi var villige til å fly med norsk fly en slik distanse som tur/retur er tilnærmet like lang som en jorden rundt flyging regnet i antall km. Flygingen var klarert politisk med så vel Forsvarsdepartementet som Utenriksdepartementet. Imidlertid er det lite sannsynlig at Norge gjennomfører en slik ekspedisjon hvert år, oppdraget hadde en varighet på to uker gjennom 9 tidssoner.

Filmene som var tatt under oppdraget ble fremkalt ved vårt eget fotolaboratorium på Rygge hvor det var både russiske og tyske fotoeksperter tilstede under fremkallingen. Avtalen gir anledning til at så vel inspiserende som inspisert stat kan stille med fagpersonell ved fremkallingen av film. (vis flyfoto fra Novosibirsk av enorm mengde stridsvogner, konferer Dag B)

Alle medlemsland i Open Skies kan bestille kopier av de filmene som blir tatt uansett hvilket land som flyr oppdraget. Imidlertid må man betale for disse kopiene.

I likhet med CFE-avtalen er det en egen kommisjon, "Open Skies Consultative Commission" (OSCC) med sete i Wien som følger opp Open Skies avtalen. Formannskapet går på omgang mellom medlemslandene og for inneværende halvår er det Norge som har formannskapet. Det er i praksis den norske militærrådgiveren til OSSE som ivaretar Norges interesser og er "Chairperson" når Norge har formannskapet.

I likhet med CFE-avtalen administrerer rustningskontrollgruppen en pool med offiserer som er notifisert for Open Skies oppdrag. Spekteret av eksperter er noe større enn for de øvrige avtalene, først og fremst grunnet det flyoperative og fototekniske nivået som holder meget høy kvalitet.

Open Skies avtalen er en relativt kostbar avtale sammenlignet med CFE og Wien dokumentet, imidlertid gir den ubegrenset adgang til hele det russiske territoriet. En mulighet for å redusere kostnadene kan være å opprette en pool av Open-Skies fly og mannskaper som stilles til disposisjon for internasjonale organisasjoner som eksempelvis FN og OSSE bygget på et tilsvarende konsept som NATOs AWACS flåte.

I fremtiden kan man se for seg at de erfaringene man nå høster med Open Skies kan få et enda videre anvendelsesområde, eksempelvis innen miljøovervåkning, monitorering av narkotika- og våpensmugling, menneskesmugling og andre mer kriminalitetsbekjempende oppgaver. Mulighetene er mange og vi har ekspertisen tilgjengelig.

Fremtiden for rustningskontroll

Jeg vil hevde at vi er kommet svært langt i vår del av verden etter den kalde krigs opphør.

Rustningskontrollavtalene, CFE-avtalen i særdeleshet, er og har vært en hjørnestein i europeisk sikkerhetspolitikk de siste 15 år. Imidlertid er CFE-avtalen ikke lenger like relevant som tidligere, den har paradoksalt nok blitt et offer for egen suksess.

Samarbeidet mellom medlemslandene har vært nært og utviklende, det tillitsforhold som er bygget opp må fortsettes. Det må spesielt understrekes at den direkte kontakten mellom militært personell som engang sto mot hverandre med våpen klare til bruk, har vært særdeles verdifull.

Det viser seg at når offiserer kommer sammen, fremkommer det etter hvert at vi har mer til felles enn det som skiller, til tross for tidligere uvennskap.

Dersom krisesituasjoner skulle oppstå i Europa eller innenfor de forskjellige avtalers virkeområde er det viktig å benytte de forskjellige rustningskontrollavtalene som en del av krisehåndteringen.

Jeg er av den oppfatning at avtalene kan bli benyttet i andre regioner enn de vi vanligvis har hatt fokus på her hjemme. Det er et utall av regionale konflikter og potensielle krigsområder rundt om på kloden. Dersom medlemslandene i de forskjellige "europeiske" rustningskontrollregimene bestemmer seg for å fokusere på konfliktområder eller potensielle sådanne, vil det utvilsomt gi

landene i disse områdene en forståelse av at det internasjonale samfunn bryr seg om deres situasjon. Det vil kanskje, som en del av et politisk initiativ, få partene i slike konfliktområder til å forandre mening og politisk retning. "Skreddersydd" rustningskontrollregimer kan bli etablert for å overvåke situasjonen med ryggdekning internasjonalt.

Det vil i så fall være et reelt konfliktforebyggende tiltak som vil få internasjonal støtte og oppmerksomhet. I så henseende kan vi se på de grepene som er tatt med solid norsk påtrykk i Sudan og på Sri Lanka. Her har Norge så absolutt vært et foregangsland. Våre politiske myndigheter har benyttet faglig ekspertise som finnes i stort monn innen våre militære rekker. Til tross for midlertidige tilbakeslag, noe man må være forberedt på, så er dette med på å bringe Norge på banen som en "stormakt" i fredsbygging, konfliktløsning og forståelse mellom folk og nasjoner.

I en del år har vi sett at det internasjonale samfunn i økende grad har enten blitt direkte eller indirekte involvert i konflikter mellom land og interne konflikter innen et lands grenser. Her kan nevnes Somalia, Tidligere Jugoslavia, Øst-Timor, Irak og Afghanistan for å ta de ferskeste eksemplene.

Et av hovedproblemene i nesten samtlige av disse konfliktene har vært å finne en klar "exit strategy". Ja sågar en klar definert "end state" har til tider vært mangelvare, bortsett fra det å få slutt på de rene kamphandlingene. Hvordan kan en intervenerende militær styrke forlate et område uten at de tidligere kamphanene flyr i strupen på hverandre umiddelbart etterpå. Eller unngå at de nye makthaverne begår overgrep mot gamle opponenter?

Det er alltid behov for en komplisert "pakke" for å oppnå en politisk akseptabel "end state". De viktigste elementene i en slik pakkelse må innbefatte:

- reduksjon av arsenalene
- tilbakevending av flyktninger
- reintegrering av stridende
- gjenoppbygging av infrastruktur
- økonomisk hjelpeprogram
- frie valg

samt ikke minst samarbeid mellom tidligere fiender.

Imidlertid viser det seg vanskelig å få dialogen i gang mellom tidligere fiender, ofte må det benyttes både gulrot og pisk.

Vi har et godt eksempel fra Balkan, kjent som Dayton avtalen. Det var en komplett politisk pakke hvor blant annet rustningskontroll inngikk som en viktig brikke. Dayton avtalens rustningskontrollregime er bygget på CFE-avtalen og Wien-dokumentet. Den var et skreddersydd regime basert på kjente verktøy som kunne bli benyttet på grunnlag av en våpenhvileavtale og ikke minst en politisk evne og vilje til å løse utfordringene.

Basisenighet var oppnådd om reduksjonsforpliktelser eller tak på antall tyngre våpen, om lag de samme kategoriene vi kjenner igjen fra CFE og Wien dokumentet (vis plansje over kategoriene og tak for Dayton), informasjonsutveksling kombinert med krav til notifisering av endringer, samt gjensidig varsling av øvelser osv.

Dette regimet krevde innledningsvis en stor internasjonal oppfølging og tilstedeværelse for å kontrollere at partene gjorde det som avtalen forpliktet dem til å gjøre. Uten å gå i detalj om utviklingen i Bosnia, så muliggjorde avtalen at hovedstyrken til det internasjonale samfunn kunne trekke seg ut og etter hvert overlate det tidligere konfliktområdet til en langt mindre personell- og materiellkrevende sikkerhetsstyrke. Som vi vet, står fortsatt SFOR i landet 8-9 år etter fredsavtalen.

Imidlertid utfører de tidligere motstanderne selv sine inspeksjoner av hverandre, slik at Dayton avtalen fortsatt er aktiv. Riktignok er det fortsatt internasjonale offiserer som følger inspeksjonene, deriblant er vi her fra Norge med på 3-4 aktiviteter i året, men nå som observatører.

Jeg er av den formening at modellen som Dayton avtalen symboliserer kan bli nyttet i andre konfliktområder som en overordnet "exit strategy".

Det finnes mange avtaler som omhandler hva vi kaller konvensjonell rustningskontroll. Noen av de asymmetriske truslene vi ser i dag har sitt utspring i hva vi kaller masseødeleggelsesvåpen (Weapons of Mass Destruction, WMD). Det er min overbevisning at CFE-avtalen, Wien dokumentet og Open Skies kan benyttes som modeller innen dette viktige området. Det finnes en stor kompetanse på hvordan man utfører inspeksjoner og det spiller i prinsippet mindre rolle om man teller stridsvogner og fly eller bruker kunnskapen og erfaringen sammen med eksperter for å se etter masseødeleggelsesvåpen og deres like. Her er det utvilsomt en stor overføringsverdi som bør utnyttes i fremtiden.

Videre vil det i fremtiden bli enda flere internasjonalt forpliktende avtaler innen rustningskontroll som regulerer fremstilling og bruk av inhumane våpen. Her kan jeg nevne Ottawa-avtalen som forbyr bruken av personellminer, eller anti-personellminer som avtaleteksten sier (vis bilde personellminer) Her kan vi dra de lange linjer tilbake til St. Petersburg i 1868 mht bruk av inhumane våpen som "dum-dum" ammunisjon. Videre er det nå hektisk møtevirksomhet i FN-regi som omhandler krigens etterlatenskaper (Explosive Remnants of War, ERW), hvem som har ansvaret for opprydding av dette når kamphandlingene er over osv.

Videre forhandlinger om bruken av stridsvognminer (anti-tank mines)(vis bilder) hvor det heteste i øyeblikket er vekten som skal til før minen settes av, altså ikke et forbud mot stridsvognsminer, men å komme frem til en avtale som sikrer at minen, eller mer presist tennmekanismen ikke blir utløst av mål den ikke har til hensikt å bekjempe, eksvis personbiler, beitende dyr, eller en tungt lastet infanterist i springmarsj "klar til strid".

Videre har vi avtalen om små- og småkalibrede våpen (Small Arms & Light Weapons, SALW) hvor man er kommet et stykke på veien mot bedre kontroll av disse våpen. Her har bla Norge deltatt på oppdrag i Albania, Makedonia, Bulgaria og Romania i den hensikt å registrere og destruere slike småkalibrede våpen. (bilder fra våpendestruksjon i Albania)

Et våpensystem som det har vært mye diskusjon om i det siste, er håndholdte luftvernvernssystemer, eller MAN Portable Air Defence Systems (MANPADS) hvor det arbeides for å få bedre kontroll med spredningen av disse høyaktuelle potensielle terrorvåpen. (vis bilde av en russisk MANPADS)

Disse våpen kan i fremtiden utvikle seg til å bli terroristers favorittvåpen da man relativt enkelt kan skyte ned passasjerfly og helikoptere med disse systemene. Noe vi har sett flere eksempler på. Det er ingen tvil om at de forskjellige lands rustningskontrolleksperter kan benyttes innen fremtidig kontroll av de foran nevnte våpensystemer, det være seg miner, småkalibrede våpen, eller MANPADS.

(Vis åpningsbildet på nytt og la det stå på)

Jeg tror at den suksessen de siste års rustningskontrollregimer kan vise til i Europa kan eksporteres og kombineres med andre tiltak. Det som er oppnådd de siste 10-15 år i Europa er unikt. Vi må satse på å eksportere de ideer og tanker som vi har dyrket frem disse årene til andre deler av verden, til potensielle konfliktområder som Korea, India/Pakistan, Midtøsten, deler av Afrika for å nevne noen aktuelle områder. Enkelte politiske initiativ er allerede foretatt mot disse områdene, noe som gir håp om løsninger i en ikke altfor fjern fremtid.

I lys av det jeg nå har formidlet er rustningskontroll et verktøy som er tilgjengelig, det er meget fleksibelt, det er internasjonalt akseptert, det er ikke geografisk avgrenset og kan således benyttes sammen med andre politiske tiltak for å forhindre konflikter. Hovedgjøremålet må være å samarbeide enda mer på tvers av landegrensene og gjøre rustningskontrollpersonellet tilgjengelige i fleksible multinasjonale team som kan gå inn i konfliktområder som del av en løsning styrt av det internasjonale samfunn.

På engelsk har slike tanker fått navnet "Defence diplomacy". Et begrep jeg syntes er meget dekkende for det arbeid rustningskontrollpersonellet utfører i sitt daglige virke.

**Mine damer og herrer
Takk for oppmerksomheten**